

УДК [061.1:371(477.83/.86)]“1881/1939”

Степан ГЕЛЕЙ

УКРАЇНСЬКЕ ПЕДАГОГІЧНЕ ТОВАРИСТВО “РІДНА ШКОЛА” – НАЦІОНАЛЬНИЙ СИМВОЛ УКРАЇНСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА В ГАЛИЧИНІ (1881–1939)

Узагальнено діяльність українського педагогічного товариства “Рідна школа” в 1881–1939 рр. в Галичині. Стверджено, що напружена й послідовна праця за ідеали нації дала Товариству можливість досягти фінансової стабільності, спорудити шкільні будинки в Чорткові, Яворові, Ходорові, провести Перший український педагогічний конгрес (1935), Першу українську виставку (1938), підготувати плебісцитну акцію 1932–1933 рр. та протишкільну акцію ОУН 1933–1934 рр. Результатом цієї діяльності стало збереження від загибелі української школи, зміцнення національної свідомості українців та посилення прагнення до державної незалежності.

Ключові слова: Галичина, українське педагогічне товариство “Рідна школа”, українське школи, українська культура.

Українська національна школа в Галичині має багату історію, чималі традиції й здобутки. Серед інших інституцій, що її представляють, особливе місце належить Українському педагогічному товариству “Рідна школа”, яке найбільше спричинилося до розбудови національного шкільництва, розвитку педагогічної думки, виховання інтелігентних, національно свідомих борців за українську державницьку справу. Протягом 58 років воно стояло на чолі українського освітнього руху, сприяло формуванню й розвитку національної свідомості українського народу. Товариство виникло в 1881 р. у Львові як “Руське товариство педагогічне”. Його засновниками були: професори університету Франц Костек, Омелян Огоновський, освітні діячі, викладачі гімназій Амвросій Яновський, Наталь Вахнянин, Омелян Партицький, Омелян Савицький, Роман Заклинський, отці-крилошани Володислав Бакинський, Іван Величко, Олександр Стефанович, редактор часопису “Діло” Володимир Барвінський, фінансовий радник Корнило Сушкевич, громадський діяч Дмитро Вінцовський.

6 серпня 1881 р. Намісництво у Львові затвердило статут “Руського товариства педагогічного”. Першим головою Товариства обрали Амвросія Яновського. Згодом почесними членами Товариства стали Юліан Романчук, Кость Левицький, Роман Шухевич та Андрей Шептицький¹.

У 1884 р. РПТ налічувало 354 члени, які на загальних зборах, що відбулися 2 березня того ж року, обрали головою Василя Ільницького, заступником – Анатолія

¹ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України). – Ф. 206. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 2.

Вахнянина, секретарем – члена редакції “Діла” Кирила Кахневича, а скарбником – учителя Григорія Врецьону².

Головними завданнями Товариства були: допомагати українцям Галичини в організації й розвитку початкової, середньої та вищої освіти; засновувати українські школи й підтримувати в них справи публічного та приватного (домашнього) виховання на основі рідної мови; надавати членам Товариства моральну та матеріальну допомогу.

У 1897 р. на загальних зборах Товариства було порушено справу про заснування допомогового фонду для членів РПТ та їхніх родин. Фонд надавав грошові допомоги вчителям, передовсім членам Товариства, нагороди за добросовісну й сумлінну працю на освітянській ниві, а також безпроцентні позики.

У 1912 р. на підставі зміненого статуту Товариство отримало назву Українське педагогічне товариство (УПТ), філії Товариства було названо кружками. До початку Першої світової війни УПТ організувало численні курси для неписьменних, поширювало мережу бурс, народних шкіл, відкрило 7 гімназій.

З 1910 по 1914 рр. УПТ працювало в складі Крайового шкільного союзу: Союз було засновано у Львові 1910 р. з представників політичних партій. Його мета – керувати українським приватним шкільництвом у Галичині. Очолював Союз Михайло Грушевський, згодом Іван Кивелюк та інші. Свою діяльність Союз припинив із початком Першої світової війни, його остаточно ліквідовано в 1920 р. Керівництво Українського педагогічного товариства до 1918 р. здійснювали Амвросій Яновський, Василь Ільницький, о. Іван Чапельський, Олександр Барвінський, Едвард Харкевич, Остап Макарушка, о. Тит Войнаровський, Кастянтина Малицька.

2 лютого 1914 р. на останніх перед Першою світовою війною загальних зборах головою Товариства було обрано відомого економічного, громадського й культурно-освітнього діяча Галичини Антона Гладішовського. Його організаторський хист, економічна обізнаність у поточних проблемах стали вкрай корисними для діяльності УПТ. Серед першочергових завдань Товариства визначені питання подальшої організаційної розбудови УПТ відповідно до нового статуту, пропаганда ідей рідної школи серед широких верств населення, створення фондів матеріальної підтримки Товариства тощо.

Упродовж першої половини 1914 р. Товариство продовжувало роботу щодо реорганізації філій у “кружки”, завершило опрацювання статистичних даних кількісного складу організації (на травень 1914 р. УПТ об’єднувало 4 814 членів), здійснювало розпочату в попередні роки масштабну акцію збору громадських пожертвувань (на середину 1914 р. жертвність української громадськості становила 20,5 тис. корон; налічувалося понад 20 фондаций УПТ).

Значну увагу Товариство приділяло підготовці до проведення першого педагогічного конгресу, відкриття якого було заплановане на листопад 1914 р. У спеціальній відозві наголошувалося, що мета Конгресу: “дати нашій суспільності суцільний образ розвитку українського шкільництва від його починів, представити наші здобутки для рідної школи, вказати шляхи, якими уся робота повинна поступати у будучності”³. Однак зреалізувати цю ідею вдалося тільки у 1935 р.

² Див.: Ясінчук Л. 50 літ Рідній школі. 1881–1931 / Л. Ясінчук. – Львів: “Рідна школа”, (б. р.). – С. 17, 19.

³ Перший український педагогічний конгрес і вистава УПТ // Учитель. – 1914. – Ч. 7–8. – С. 251–253.

Загалом проведений у той період керівництвом УПТ комплекс заходів організаційного, науково-педагогічного, фінансово-економічного характеру суттєво підвищив авторитет Товариства, еволюційний поступ якого був призупинений воєнно-політичними подіями 1914–1919 рр.

У післявоєнний період виникла потреба відновити зруйновану в добу воєнного лихоліття організаційну структуру, відбудувати матеріальну базу, виробити стратегію і тактику діяльності в нових суспільно-політичних умовах. З огляду на вирішення цих проблем вирішальною стала проведена у червні 1920 р. нарада представників українських культурно-освітніх, економічних установ та політичних партій, яка визнала УПТ “верховним органом у шкільних справах”⁴. Таке рішення дало змогу Товариству очолити всю організаційну, навчально-виховну, фінансово-економічну роботу щодо розбудови української освіти в краї. Запорукою успішної діяльності Товариства стало об’єднання навколо нього кращих представників української інтелігенції цієї доби: Михайла Галуциньського, Остапа Макарушки, Омеляна Терлецького, Івана Крип’якевича, Івана Герасимовича, Дениса Коренця, Костянтини Малицької та інших, які виступили організаторами й натхненниками всіх справ УПТ 20-х років.

За короткий термін не тільки було відшкодовано втрати в царині приватного шкільництва, а й суттєво розширена мережа рідномовних навчальних закладів. У 1922–1923 навчальному році під опікою УПТ перебувало 27 народних шкіл, 8 із них у Львові та його передмісті. Приватні українські гімназії функціонували в Городку, Дрогобичі, Золочеві, Коломиї, Рогатині, Станіславові, Тернополі, Чорткові та Яворові. З початком 1923–1924 навчального року була відкрита дівоча реальна гімназія УПТ у Львові. Зросла порівняно з 1914 роком і кількість учительських семінарій.

Товариство зверталось до всіх українців не лише в Галичині, а й поза її межами, “де гомоніла українська мова”, з проханням підтримати українське шкільництво. Як свідчать документи, на заклик масово відгукувалися небайдужі: “Родичі оподатковували своїх членів родини, діти віддавали свої видатки замість надгробника для родичів, старші зарікалися алкоголю й тютюну, питомці бурс відмовлялися від ласощів, щоби допомогти фонд “Рідної Школи”. Багато осіб, які не розпоряджали такою готівкою, яку, по їх переконанні, треба було дати на такий фонд, присилали свої дорожочинності: перстені, шлюбні обручки, ковтки, золоті хрестики, годинники. Від деяких фабрик перебрано предмети до розпродажі (хемікалії, синка, паперці, тут-ки), дехто зрікався заробітку, гонорару, тощо. Жертвенність не падала аж до самої війни, яка все це перервала разом з діяльністю Кр. Шк. Союзу”⁵. Колишня учениця Рогатинської гімназії Анна Данилюк подарувала “Рідній школі” 1 538 сажнів орного поля і парцелю біля школи вартістю 1 000 дол.⁶

Свідомі мешканці сіл Рогатинського повіту активно вступали в місцеві осередки Товариства. Про це повідомляв орган кружка УПТ – газета “Рогатинець”. Серед тих, хто вступив до Товариства в 1923 р., були й мешканці Бабухова: Іван Рибій (Ч. 1, с. 14); Дмитро Кордис, Микола Кордис, Іван Кордис, Григорій Хабурський, Марія Хабурська, Василь Поперека (Ч. 3, с. 15); Петро Пилипів, Яцко Бажик, Іван

⁴ Ясінчук Л. 50 літ Рідної школи. – С. 156.

⁵ Там само. – С. 140.

⁶ Там само. – С. 242.

Височанський, Григорій Сас (Костянтинович), Степан Гриців, Сень Копцюх, Микола Скибак (ч. 4, с. 15); Василь Сас, Григорій Скибак, Іван Дадак, Іван Чепіль, кооператив “Злагода”⁷.

Газета також інформувала читачів про те, що члени кружка “Рідної школи” в Бабухові заколядували на УПТ 190 000 мл., а Іван, Петро та Микола Мазурики, що виїжджали на заробітки до Америки, пожертвували на Товариство по 3 дол.⁸

Товариством Рогатинського повіту керували: о. Степан Городецький (1921–1928), о. Іван Щербанюк (1929–1936), директор Окружного Союзу кооперативів Іван Поритко (1937–1939). До складу керівництва Товариством входили також кооперативні діячі – Степан Кузик, Василь Воробець; адвокати – Семен Гладкий, Роман Шенкірик, радник суду Петро Когут; священники – Теодозій Кудрик, Денис Телішук⁹.

У червні 1923 р. Надзвичайний з’їзд прийняв новий статут Товариства. У 1926 р. Українське педагогічне товариство у Львові офіційно отримало назву “Рідна школа”. В його друкованому органі – журналі “Рідна школа”, з цього приводу наголошувалося: “Ідея Рідної школи мусить увійти глибоко в наші широкі маси, бо рідна школа не є справою одної суспільної кляси, а цілого народу. А товариство [...] мусить бути нам символом нашої самостійности, бо тут ми маємо своє учительство, своє урядництво, тут ми опираємося на своїх власних економічних підставах, на свої власні жертвенности”¹⁰.

До головної управи “Рідної школи” у Львові звернулися мешканці сіл Ско-морохи, Бабухова, Жовчева, Залип’я, Конюшок, Липиці Долішньої, Підгороддя, Путятинець, Черча, Чесник із проханням прийняти їх у члени цієї організації. Уже в 1930 р. “Рідна школа” на Рогатинщині налічувала 33 первинні осередки¹¹.

Кружок “Рідної школи” в Бабухові Станіславське воєводство зареєструвало 31 січня 1927 р. У 1930 р. він налічував 54 особи (табл. 1).

Діяльність кружка “Рідна школа” обговорювали на загальних зборах, які відбулися 3 листопада 1929 р. Їх відкрив голова Товариства Іван Кордис. Звітуючи перед присутніми за проведену роботу, Петро Іванців зауважив, що робота кружка не характеризувалася особливою активністю. Вину за те він поклав на рядових членів організації. Натомість Іван Мазурик наголосив: саме керівництво кружка виявляло пасивність, за весь період не провело жодного засідання. На зборах йшлося також про те, що на стан роботи місцевого кружка негативно впливала міжпартійна боротьба. І. Мазурик висловив справедливую думку: “Рідна школа” є науково-педагогічною інституцією і має залишатися поза політикою. Теодор Сас запропонував встановити тісний контакт із повітовим центром, що дало би змогу запрошувати в село активних діячів Товариства для обміну думками.

⁷ Реєстр членів “Рідної школи” // Рогатинець (Рогатин). – 1923. – Ч. 1, 3, 4, 5–6. – С. 14, 15, 17.

⁸ Там само. – Ч. 4, 5–6. – С. 20.

⁹ Бігус В. Рідна школа в Рогатині // Рогатинська земля: Збірник історично-мемуарних, етнографічних і побутових матеріалів / В. Бігус. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто: Центральний комітет “Рогатинщина”, 1989. – Т. 1. – С. 215–216.

¹⁰ Там само.

¹¹ Герцик Д. Діяльність учительських товариств і організацій на Рогатинщині (кінець XIX – 20–30-ті рр.) / Д. Герцик // Матеріали першої наукової конференції (Рогатин, 24–25 березня 1995 р.). – Львів; Рогатин, 1995. – С. 205.

Чільний представник “Рідної школи” в Рогатині Микола Водонос підтвердив поширену думку про те, що кружок “Рідної школи” в Бабухові здав свої позиції. Водночас гість був приємно вражений зібраною бібліотекою, яка і за змістом, і за кількістю відповідала найвищим тогочасним стандартам. Він підтвердив, що товариство “Рідна школа” не є політичною організацією, а отже, не може бути партійною. Його завдання полягало передовсім у тому, щоб дати молоді освіту рідною мовою в національному дусі, що в майбутньому допоможе визволити український народ з національного, духовного і соціального рабства.

Таблиця 1

Список членів кружка “Рідна школа” в Бабухові. 1930 р.¹²

1	Кордис Іван	28	Мазурик Іван (Іванович)
2	Гриців Степан	29	Хабурський Андрій
3	Копцюх Семен	30	Гелей Петро
4	Антонів Іван	31	Пилипів Микола
5	Іванців Ілько	32	Трояновський Степан
6	Гриців Ксенія	33	Сас Теодор (Миколайович)
7	Івасик Марія	34	Сас Григорій (Костянтинович)
8	Івасик Степан	35	Вівсяник Тимко
9	Богда Василь	36	Мазурик Микола
10	Скибак Микола	37	Іванців Петро
11	Галушка Дмитро	38	Скибак Петро
12	Скробач Степан	39	Зарейко Микола
13	Мельник Василь	40	Базів Степан
14	Височанський Іван	41	Забігач Степан
15	Балацький Семен	42	Забігач Анастасія
16	Куриць Іван	43	Ковба Микола
17	Чепіль Іван	44	Поперека Тимко
18	Хом'як Микола	45	Третяк Ілля
19	Наконечний Дмитро	46	Базів Степан (Михайлович)
20	Височанський Дмитро	47	Скробач Степан
21	Височанський Теодор	48	Галушка Степан
22	Мазурик Іван	49	Височанський Павло
23	Чепіль Андрій	50	Сас Дмитро
24	Галушка Сень	51	Воробець Михайло
25	Хабурський Іван	52	Федунишин Микола
26	Лейбів Петро	53	Васильців Дмитро
27	Височанський Іван (Григорович)	54	Височанський Петро

Збори обрали головою Товариства Івана Кордиса, заступником – Миколу Скибака, секретарем – Степана Забігача, касиром – Степана Базіва, бібліотекарем – Степана Скробача. Членами старшини кружка обрали Степана Івасика, Івана Хабурського, Василя Богду, Івана Чепіля, Петра Скибака. Контрольну комісію

¹² ЦДАЛ України. – Ф. 206. – Оп. 1. – Спр. 402. – Арк. 8.

обрали в такому складі: Іван Мазурик, Микола Пилипів та Теодор Височанський. Петра Іванціва та Теодора Саса обрано делегатами на з'їзд товариства “Рідна школа” у Львові.

На закінчення зборів Василь Поперека запропонував із благодійних коштів громади оплатити навчання одного-двох дітей із бідних сімей. М. Водонос зауважив, що в Рогатинській гімназії навчаються переважно діти заможних батьків, хоча, на його думку, найбільші генії виростають саме з найбідніших прошарків народу¹³.

Отримавши 25 лютого 1930 р. протокол загальних зборів кружка “Рідна школа” в Бабухові, що відбулися 3 листопада 1929 р., голова управи “Рідної школи” у Львові звернув увагу на таке: “Ваш Кружок – хоч один з найстарших в Рогатинщині дав себе перегнати в діяльності іншим, що недавно оснувалися. А це все тому, що Старшина Кружка ніколи не давала нам знати, як виконує взяті на себе обов’язки нашого статута і правильників. Ось в 1931 році “Рідна Школа” буде врочисто обходити 50-літній ювілей свого існування. Чи не міг був і Ваш Кружок записатися гідно в історії “Рідної Школи” поруч з іншими кружками? Адже діяльність “Рідної Школи” така велика, а Кружки мають стільки завдань, що годі їх всіх перерахувати. Грошова допомога для Централі, оснування принагідних освітніх чи практичних курсів, діючого садка для дітей на час літа, постійної заборонки – чи, навіть в разі потреби, школи – це лише частина того, що кружок міг би зробити. – Але до цього треба охоти, організованости, так, як по численних інших наших кружках”¹⁴.

Восени 1931 р. галичани широко відзначили 50-річчя товариства “Рідна школа”. На цей раз громада села Бабухова, очевидно, враховуючи критичні зауваження львівської централі, взяла активну участь у всенародному святкуванні. В нашому розпорядженні матеріали про відзначення цього ювілею в селах Бабухові, Вербілівцях, Пуятинцях і Підгородді, які пропонуємо читачам:

“Ювілейні свята “Рідної школи” в Рогатинському повіті:

Дня 11 Жовтня 1931 р. за старанням Кружка “Рідної школи” і Читальні “Прогрессів” відбулося Ювілейне Свято “Рідної Школи” в селі Бабухові, в салі величавого Народного Дому. Святочну промову виголосив голова Повітового Кружка “Р.Ш.”, Впр. о. декан Іван Щербанюк. Місцевий хор під орудою п. Богди Василя відспівав кілька народніх пісень. Богдан Скробач деклямував Т. Шевченка “Учітеся, брати мої”, а Маруся Пришляк виголосила деклямацію про “Рідну Школу”. Чистий дохід у сумі 28 зл передано на “Рідну Школу”.

Дня 25 Жовтня 1931 р. відбулося Ювілейне Свято “Рідної Школи” в селі Вербілівцях. Місцевий хор під орудою п. Теодора Сохи відспівав пісні: “Видиш, брате мій”, “Поставали козаченьки”, “Та нема гірш нікому”, “Бігло, бігло козенятко”. Деклямації з Шевченка виголосили: Панчишин Степан і Кулик Гриць. На святі були приявні: голова Повітового Кружка “Р.Ш.”, Впр. о. декан Іван Щербанюк, містоголова дир. Микола Ромах і організаційний референт п. Микола Водонос, який виголосив святочну промову. Чистий дохід із Свята в сумі 16 зл передано на “Рідну Школу”.

Дня 8 Листопада 1931 р. відбулося Ювілейне Свято “Рідної Школи” в селі Пуятинцях. Свято відбулося заходами місцевого Кружка “Рідної Школи”, Читальні

¹³ Там само. – Арк. 3–4.

¹⁴ Там само. – Арк. 6.

“Просвіти”, Кооперативи і Кружка Союзу Українок. Співав хор студентів із Рогатина під орудою учителя “Р.Ш.” п. Василя Кривоуса. Святочну промову виголосив делегат із Рогатина, п. Микола Водонос. Деклямації про “Рідну Школу” виголосили місцеві діти, з яких найгарніше вивязалася учениця “Р.Ш.” Катруся Івасина. Свято зробило на приявних помітне вражіння і скінчилося повним успіхом, до чого причинився у великій мірі голова Кружка “Р.Ш.” п. Іван Польовий. Рівнож і місцеве жіноцтво, згуртоване в Кружку Союзу Українок, заінтересувалося пильно Святом і уладило гостину рогатинському хорові. Дохід із Свята в сумі 34 зл 30 сот. передано на “Рідну Школу”.

Дня 21 Листопада 1931 р. відбулося Ювілейне свято “Рідної Школи” в селі Підгороддю. По відправленню панахиди за померлих членів “Рідної Школи” о. Йосифом Скульським зібралися громадяни в домівці читальні “Просвіти”, де відбувся Ювілейний концерт. Співав хор студентів із Рогатина під орудою учителя “Р.Ш.” п. Василя Кривоуса. Святочну промову виголосив делегат із Рогатина, п. Микола Водонос. Привіт від Старшини Повітового Кружка “Р.Ш.” зложив др. Григорій Дрогомирецький. Деклямації про “Рідну Школу” виголосили місцеві діти: Володимир Кузів, Ольга Гордій і Микола Білоус. Свято перейшло з повним успіхом і причинилося до поширення ідеї “Рідної Школи” поміж громадянством Підгороддя. Дохід із Свята в сумі 21 зл 80 сот. передано на “Рідну Школу”¹⁵.

Цікавий факт: один із членів “Рідної школи” написав гнівне звернення до громадянства Бурштинщини та Болшівеччини і розіслав його до всіх громад Рогатинського повіту. Ось його зміст:

“Заклик до українського громадянства Бурштинщини і Болшівеччини!

В часі, коли в судовім рогатинськім повіті розвинулася оживлена рідношкільна діяльність, де майже кожна громада уладжує Свято “Рідної Школи”, то Бурштинщина й Болшівеччина спить сном блаженних, так якби там українського населення цілком не було. Соромом повинно покритися лице тамошньої укр. інтелігенції і представників укр. товариства, що так байдужо ставляться до цюї важної народньої справи. Історія осудить їх, що тоді, коли другі змагалися до світла, до культури, то вони дримали. Бо на те, щоби zorganizувати рідношкільне свято і споляризувати клич “Рідної Школи”, не треба ні великого труду, ні великих заходів. Коли читальня не в силі уладити концерту, може дати аматорську виставу з рефератом про значіння “Рідної Школи”, а в крайнім випадку може бути Панахида в церкві за померлих членів “Рідної Школи”, збірка на “Рідну Школу” і рідношкільний реферат. Думаємо, що в зимових місяцях тамошне громадянство сповнить ще свій національний обовязок супроти “Рідної Школи”¹⁶.

На ювілейній академії, присвяченій 50-літтю “Рідної школи”, її голова Ілля Кокорудз виголосив промову, в якій заявив, що “тільки рідний учитель в рідній школі схоче і зможе навчити молодь любити й шанувати історичну традицію, любити свій нарід і для нього працювати, зможе і схоче прив’язати молодь до своєї церкви і обряду; тільки учитель в рідній школі буде щиро старатися виховати молодь на позиточних, ошадних, тверезих активних громадян своєї нації; тільки рідний учитель в рідній школі зможе заціпити в душі і серця молоді характерність,

¹⁵ Там само. – Арк. 7.

¹⁶ Там само.

карність, солідарність і єдність в народньому житті та лицарську непохитність і неустрашимість у змаганнях свого народу аж до самопожертв за здійснення найвищих національних ідеалів”¹⁷.

Важливе значення для зміцнення авторитету українського шкільництва в Галичині мала співпраця товариства “Рідна школа” з іншими громадськими організаціями. При осередках “Просвіти”, “Сокола”, “Січі” та інших громадських організацій у формі окремих секцій створювалися комітети “Рідної школи”. Їхній склад і керівництво формально затверджувала Головна управа УПТ. На середину 1924 р. вони активно діяли у 39 місцевостях й об’єднували понад 2,7 тис. членів¹⁸.

Прикладом доброї співпраці “Просвіти” й “Рідної школи” стала нарада, що відбулася 19 червня 1923 р. у Винниках за участю 122 делегатів Винниківського судового повіту. На нараді виступив голова виділу товариства “Просвіта” Михайло Галушинський, який вказав на потребу широкої просвітньо-культурної роботи в повітах. “Центральні установи у Львові будуть тільки тоді сильними, – зазначав він, – коли поодинокі клітини-читальні, кружки УПТ, кооперативи і т.п. організації проявлять життєздатність, послідовну працю і жертвенність”¹⁹.

Особливо плідною була співпраця “Рідної школи” з кооперативними організаціями. Спільно з Ревізійним союзом українських кооперативів (далі – РСУК), “Сільським господарем”, “Маслосоюзом” та іншими кооперативними товариствами “Рідна школа” займалася кооперативним вихованням. УПТ перебрало від “Просвіти” й утримувало торговельну школу у Львові, в кожній народній, середній чи фаховій школі також звертали увагу на кооперацію. Для того, щоби шкільну дітвору і молодь привчити до єдності, гуртової спільної праці, практичного виконання закликів: “Свій до свого” і “Свій для свого”, щоби виховати молоде покоління до спільних змагань за національні ідеали, у школах УПТ діяли шкільні кооперативи.

Помітною подією в житті “Рідної школи” стали рішення Загальних зборів 1931 р. про введення кооперації у програму рідношкільного виховання, оскільки кооперація стала могутнім чинником відродження господарства українського народу²⁰. Уже в 1931–1932 шкільному році Головна управа “Рідної школи” домовилася з РСУК заочно готувати учительство для ведення кооперативного навчання та виховання молоді²¹. На думку активного політика й кооперативного ідеолога Карла Коберського, “Рідна школа” своїм рішенням про запровадження кооперативної освіти у всіх своїх школах “висунулася між ряди піонерів цієї справи, чим дала доказ своєї великої здібності до поступу, своєї живучості”²².

Головна управа “Рідної школи” у своїх зверненнях підкреслювала, що метою навчання кооперації є морально-ідеологічне виховання в душі високоетичних

¹⁷ Рідна Школа – носителька нац. традицій. Слово голови “Рідної школи” радн. Іллі Кокорудза на Ювілейній академії. “Р. Ш.” у Львові 15 травня 1932 р. // Рідна школа. Ілюстрований часопис для всіх / [ред. І. Герасимович]. – 1932. – 15 червня. – С. 179.

¹⁸ ЦДІАЛ України. – Ф. 206. – Оп. 1. – Стр. 75. – Арк. 10.

¹⁹ Діло (Львів). – 1923. – 23 червня.

²⁰ ЦДІАЛ України. – Ф. 206. – Оп. 1. – Стр. 110. – Арк. 104.

²¹ Хмельовський П. Співпраця УПТ “Рідна школа” із національно-культурними та економічними організаціями Західної України (1920–1930-ті рр.) / П. Хмельовський // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2008. – Вип. 16: Ювілейний збірник на пошану Івана Патера / [гол. редкол. Я. Ісаєвич, відп. ред. О. Аркуша]. – С. 447.

²² Рідна школа. – 1932. – 15 березня.

ідей співництва й солідарності, а не вишколення дітей на знавців кооперативної науки, а ні тим більше кооперативних практиків (для цього існували інші фахові кооперативні школи й курси).

Денис Коренець, який став біля джерел фахового шкільництва, вважав, що цю проблему потрібно вирішувати двома шляхами: перше – розбудовувати наявне шкільництво власними засобами, і друге – вимагати від уряду відкривати на основі громадських фондів потрібні школи²³. Ще в 1933 р. Комісія фахового шкільництва запланувала відкриття низки фахових шкіл різних типів і ступенів у співпраці із зацікавленими громадськими організаціями.

У пропаганді фахового шкільництва в пресі й на різних зборах часто лунали голоси, що, мовляв, треба ліквідувати гімназії “Рідної школи”, а на їхньому місці заснувати фахові школи. Головним аргументом називався той, що приватні школи скуті новими шкільними законами, розпорядженням і безпосереднім наглядом державних чинників, що не давало їм можливості повести виховання рідношкільної молоді у бажаному напрямку. Через те не було сенсу утримувати гімназії та видавати на них гроші українського громадянства.

Добру традицію співпраці з “Рідною школою” мала централь українського молочарства – “Маслосоюз”. Вітаючи з нагоди 25-ліття його праці, Головна управа “Рідної школи” підкреслила, що “... протягом свого існування “Маслосоюз” і як українська установа, і як збір громадян-службовців завжди стояв у рядах найбільших прихильників ідеї українського виховання, ідеї, яку проводить в українських масах “Рідна школа”²⁴.

Тісною була співпраця “Рідної школи” й Союзу українок. У першій половині 1920-х років останній вирішив створювати самостійні осередки при “Рідній школі”, які мали стати частиною його організаційної мережі. Товариство “Рідна школа” вітало скликання першого Українського жіночого конгресу, що відбувся 23–27 червня 1934 р. в Станіславові. Від Головної управи “Рідної школи” Конгрес привітав її голова проф. Іван Галушинський²⁵. Згідно зі засадами новітньої педагогіки, Конгрес визнав право українських дітей навчатися й молитися у своїй школі рідною мовою під опікою українських вихователів. Конгрес висловив протест проти законів і всіх засобів у шкільництві, що денационалізували українську дитину.

Український жіночий конгрес домагався від “Рідної школи”, щоб керівництво навчально-виховним процесом у жіночих школах перебувало в руках жіночих українських сил. Йшлося також про діяльність “Рідної школи” в царині виховання дошкільної молоді в садках і захоронках; про організацію курсів для неграмотних; про пересувні бібліотеки й читальні, аматорські гуртки, хори, освітні курси, народні університети²⁶. Для досягнення цієї мети було навчено й залучено до праці багато національно свідомих кадрів, які намагалися активно впроваджувати ідеї товариства “Рідна школа” на практиці.

Під опікою “Рідної школи” освітньою роботою займалися також інші громадські організації, зокрема Український студентський союз у Львові, українське

²³ ЦДАЛ України. – Ф. 206. – Оп. 1. – Спр. 110. – Арк. 104.

²⁴ Рідна школа. – 1935. – 1 січня.

²⁵ Рідна школа. – 1934. – 1 серпня.

²⁶ Там само.

протиалкогольне й протинікотинове товариство “Відродження”. Так, у листопаді 1934 р. у зв’язку з 25-річним ювілеєм товариства “Відродження” Головна управа звернулася до всіх кружків, шкіл, курсів та інших установ “Рідної школи” з проханням влаштувати “приступні виклади для шкільної молоді і громадянства”²⁷.

Діяльність “Рідної школи” обмежувалася, на жаль, лише Галичиною, адже польська влада не дозволяла поширювати її на інші українські землі. Про її авторитет свідчить таке: якщо в 1914 р. Педагогічне товариство мало всього 69 гуртків і 5 000 членів, то “Рідна школа” у 1938 р. налічувала 2 077 гуртків, організованих при численних філіях, 104 000 членів. Її заходами в Галичині було організовано понад 700 бібліотек. “Рідна школа” утримувала десятки шкіл, 65 курсів, засновувала бурси для молоді, видавала педагогічний журнал, організовувала з’їзди, вистави тощо. Фінансувало названі заходи українське суспільство²⁸.

Педагогічне товариство “Рідна школа” поряд із “Просвітою” перетворилося на масове громадське об’єднання Галичини. Завдяки ентузіазму рідношкільних діячів в українському суспільстві утверджувалося бачення національної школи як одного з вирішальних чинників збереження національної окремішності та протистояння наступу польських урядових структур.

Українська суспільність Галичини нічого доброго не чекала й від оголошеного 15 січня 1932 р. проекту освітньої реформи. Закон про реформу державного та приватного шкільництва, що був прийнятий 27 лютого 1932 р., передбачав три типи шкіл: 1) школи, які утримувала виключно держава – державні школи; 2) школи, якими опікувалася держава разом із місцевими громадами – прилюдні школи; 3) всі інші школи мали назву приватних. Організаційною основою шкільного устрою стала семилітня народна школа.

Підготовка вчителів народних шкіл відбувалася в 3-річних педагогічних ліцеях і в 2-річних педагогіях. Програма підготовки освітніх фахівців передбачала загальну, фахову педагогічну освіту та педагогічну практику²⁹.

Оцінку обом освітнім законам дав голова управи “Рідної школи” Іван Герасимович: “Цими обома законами започатковано нову стадію у шкільних і виховних відносинах для українського народу. Добре нам відомий закон Грабського про утравкізацію шкіл не тільки не перестав існувати, але навпаки президентським декретом з 1929 р. переміну українських шкіл на польські чи утравкістичні (що на одно виходить) усталізовано на 7 літ, а тепер безоглядна централізація найшла своє завершення в обох новоухвалених законах”³⁰.

Аналізуючи закон про державне шкільництво, прийнятий польським сеймом, Мілена Рудницька констатувала, що ідея державного виховання, яка повністю виключає громадський чинник, має за мету “втиснути українську молодь в чужу виховну систему та те, щоби з душі цієї молоді видерти національний ідеал”.

²⁷ Там само. – 15 листопада.

²⁸ Семчишин М. Тисяча років української культури. Історичний огляд історичного процесу / М. Семчишин. – 2-ге вид. фототипне. – Київ: АТ “Друга рука” МП “Фенікс”, 1993. – С. 320, 489; Терлицький О. Рідна школа й наша сучасність / О. Терлицький // Рідна школа. – 1927. – Червень.

²⁹ Див.: Реформа шкільництва в Польщі // Рідна школа. – 1932. – 1 березня. – С. 65–70.

³⁰ Герасимович І. За український шкільний фронт / І. Герасимович // Рідна школа. – 1932. – 15 березня. – С. 82.

Звертаючись до депутатів сейму, вона заявила: “Хочете відсунути українське громадянство від всякого впливу на виховання власної молоді. Хочете відібрати нам спромогу виховувати нові покоління згідно з нашими ідеалами, згідно з нашою правдою. Хочете, щоби українська молодь навчилася думати, говорити і поступати в дусі державної політики, щоби виреклася власних національних змагань, заступила їх вашими і щоб втопилася в державній нації. Даремний це труд, панове, Вашим змаганням протиставимо солідарний, відпорний фронт. Можете нам відбирати землю, можете нам кнеблювати уста, можете до часу відносити над нами побіди в тих ділянках, в яких рішає фізична сила. Але душі української дитини нам не відберете”³¹.

Надзвичайно гострою проблемою українського шкільництва була підготовка кваліфікованих, добре вишколених учительських кадрів, які би вміли вчитися, “вічно творити, переживати і ніколи не повторюватися”. Такий учитель, за словами відомого освітнього діяча Василя Пачовського, “мусить бути дослідником, громадянином, людиною на весь ріст в кожному ділі, кожному кроці, в кожному слові, бо він сповняє місію апостола. Він має творити нових людей, він формує через своїх вихованців родину, місто, громадянство, цілу націю”³².

Учнівська молодь дуже швидко відчувала, чи учитель є володарем їхніх душ, а “чи тільки партачем, хлібозаробітником, продавцем за гріш несвоїх відомостей, які змінює після потреби на новий чужий товар, аби тільки далі прожити та дістату повну еміратуру”³³.

Українські вчителі ніколи не користувалися рівними правами з польськими. Вони були позбавлені елементарних умов для життя, праці й творчого зростання. У петиціях до Галицького сейму в 1885 р. українські послі вимагали скоротити термін вчительської служби; підвищити вчителям заробітну плату; визнати п’ятирічний додаток до неї; виплачувати винагороду за ведення т. зв. додаткової науки в народних школах; зрівняти учительські зарплатні з заробітною платою державних службовців трьох найнижчих класів; визнати знижки на залізничні квитки, якими користувалися державні службовці, тощо³⁴. Депутати Галицького сейму вимагали також заповнити звільнені вчительські посади, особливо посади керівників шкіл, які роками залишалися вакантними. У 1926 р. з 90 690 учителів Польщі українцями були лише 3 825 осіб, 2,5 тис. яких працювали в Західній Україні³⁵.

Учителі загальних шкіл у соціальній ієрархії посідали незначне місце, виразно поступаючись вчителям гімназій та ліцеїв. Таке становище зближувало їх із демократичними верствами, надавало їхнім поглядам соціального забарвлення. Саме тому польська влада не допускала вчителів-українців до роботи в державних школах, звільняла або переводила їх до центральних або західних воєводств.

Проблему нестачі українських вчителів розглянув з’їзд культурно-освітніх працівників, що відбувся 29 вересня 1928 р. З’їзд звернувся з проханням до українських культурно-просвітніх організацій, особливо товариства “Просвіта”,

³¹ Рудницька М. Не скує душі живої і слова живого! / М. Рудницька // Там само. – С. 51.

³² Див.: Пачовський В. Українознавство у вихованні молоді / В. Пачовський // Перший український педагогічний конгрес. 1935. – Львів: Рідна школа, 1938. – С. 106.

³³ Там само.

³⁴ Учитель (Львів). – 1899. – С. 91–92.

³⁵ Рідна школа. – 1938. – Ч. 19. – С. 193.

спрямувати свою діяльність на підвищення рівня освітньої роботи, на виховання молоді в патріотичному дусі. Йшлося також про збереження відповідних форм та методів освітньої праці, створення освітнього інституту у Львові, завданням якого стане виховати правдивого освітнього працівника та мандрівного учителя, який мусить бути просякнутий переконанням, що він служить власному народові³⁶.

На початку 1930-х рр. кількість народних учителів у Польщі значно скоротилася порівняно з попередніми роками. За даними головного статичного управління, в 1930–1931 навчальному році вибуло 5 024 етатових і контрактних учителів державних шкіл (2 051 чоловік і 2 973 жінки), з яких одні пішли на пенсію, інші померли, ще інших звільнили або перевели до шкіл іншого типу. В той самий час до вчительського складу прибуло 3 507 осіб (1 779 чоловіків і 1 782 жінки). Тож загальна кількість народних учителів у 1930–1931 навчальному році скоротилося на 1 417 осіб³⁷.

На сесії сейму, що відбувся на початку 1932 р., Дмитро Великанович, піддавши гострій критиці освітню політику Польщі, заявив, що головне завдання уряду полягало в нищенні українського учительства. Так, якщо в 1922–1923 навчальному році на українських землях у складі Другої Речі Посполитої було 2 676 українських шкіл, то у 1930 р. їх залишилося лише 757. Близько 300 тис. українських дітей взагалі не відвідували школи. Щодо вчителів-українців, їх налічувалося лише 3,5 тис., і то їм дозволяли працевлаштовуватися тільки на польських етнічних землях. Водночас учителі-поляки намагалися активізувати процес колонізації українського населення на українських етнічних землях. “Учитель-поляк, – зазначав Д. Великанович, – має накинути українській дитині польську душу і бути точкою опори для апостолів асиміляційної ідеї”³⁸.

Стаття “Новочасний шкільний інспектор”, опублікована в журналі “Рідна школа” за 1932 р. під псевдонімом Рогатинський, змальовує картину відношення польського інспектора Кароля Дзедушка з Рогатина до українського шкільництва. Під час візитації шкіл він вимагав від учителів, щоб українські діти розмовляли й молилися польською мовою, щоби вчителі на учительських конференціях також виступали державною мовою. Він постійно говорив про український “зоологічний шовінізм”. Українську визвольну боротьбу та польсько-українську війну представляв як німецьку інтригу. Українським учителям заборонялася будь-яка громадська діяльність, навіть у кооперативі³⁹.

В українському шкільництві у Галичині не було жодного інспектора українця. А ті, що були, пильно берегли, “щоби українська дитина не довідалася правди з української історії та географії, ...щоби в прилюдних школах не появилася український образ на стіні, бо тоді горе українському вчителю!”⁴⁰.

³⁶ Звіт з діяльності товариства “Просвіта” за час від 26 грудня 1927 р. до 31 грудня 1928 р. – Львів: “Просвіта”, 1929. – С. 8.

³⁷ Число народних вчителів в Польщі меншає // Рідна школа. – 1932. – Ч. 19 і 20. – 15 жовтня. – С. 276.

³⁸ Шкільні, освітні та вчительські справи. Промова посла Д. Великановича в Сеймі // Українське слово. – 1939. – Ч. 6. – С. 77.

³⁹ [Рогатинський]. Новочасний шкільний інспектор // Рідна школа. – 1932. – 15 березня. – С. 57.

⁴⁰ Григорович Д. Важке положення українського вчительства в Польщі / Д. Григорович // Рідна школа. – 1932. – 1 січня. – С. 11.

Отже, проблема підвищення фахової підготовки вчителя була зумовлена боротьбою за українську школу, протистоянням полонізаційній політиці польського уряду, необхідністю розбудови приватного шкільництва.

16 травня 1932 р. у Львові відбувся Загальний з'їзд товариства “Рідна школа”, у якому теж йшлося про статус вчителя в українській школі. На ньому було прийнято низку резолюцій, найважливіші з яких подаємо:

“Загальний з'їзд:

– домагається знесення законів з 31 липня 1924 р. (Lex Грабські) у справі утравкізму та урядової мови в школах. Загальний з'їзд уважає утравкізм, поминаючи його педагогічно-виховну шкідливість, засобом денаціоналізації, що в практичному вихованні відбирає українському населенню спроможу побирати освіту у рідній мові. Утравкізм є суперечний з основними законами конституції держави і зі зобов'язаннями прийнятими Польщею у справі національних меншин;

– домагається такого змісту навчання й виховання (програми, підручники, виховна система), щоби державні і приватні школи усіх типів і ступнів відповідали національним і суспільним потребам українського народу та спиралися на джерела його культури і традиції;

– домагається, щоби у державних школах всіх типів та дошкільних установах, у яких число українських дітей є в більшості, вчили учителі українці. У зв'язку з тим вимагаємо повернення на українські землі тих учителів українців, що їх перенесено на чужі області та припинення до служби кандидатів і кандидаток учительського звання, які досі остають без посади⁴¹.

Вагомий внесок у пробудження національної свідомості українців Галичини здійснили учительські товариства, серед яких – “Взаїмна поміч українського вчителства”. Товариство проводило активну роботу, яка полягала в захисті прав учителів-українців (до Крайової шкільної ради надсилали заяви щодо звільнень зі служби, повернення права викладання, зміни мови навчання тощо), заснуванні при окружних відділах бібліотек, організації концертів, аматорських вистав, наукових сходин. Однак уже в середині 1920-х рр. дирекція Товариства визнала, що не може виконати програмних завдань, оскільки “більшість вчителства привикла спихати роботу на інших, поводить байдуже супроти станової організації”.

У 1930-х рр. ситуація кардинально не змінилася. У роботі виокремлено як вагомі здобутки Товариства (піднесення патріотичного рівня учителів та молоді; організація “прогулянок з навчальною метою”; створення курсів рисунку та співу в “Оселі” у Ворохті; формування Центральної педагогічної бібліотеки та видавництва “Педагогічна бібліотека”), так і недоліки, що полягали передусім у неналежній організації захисту соціальних прав педагогів краю. Незважаючи на внутрішньоорганізаційні труднощі, “Взаїмна поміч українського вчителства” зуміла налагодити культурно-освітню працю серед вчителства та українського громадянства загалом.

Приєднання Східної Галичини до Другої Речі Посполитої стало початком діяльності іншого учительського товариства – Учительської громади. Цілями Товариства були соціальний захист педагогів, протистояння полонізації шкільництва,

⁴¹ Тверде слово українського народу. Резолюції ухвалені Заг. з'їздом “Р. Ш.” у Львові 16 травня 1932 // Рідна школа. – 1932. – 1 червня. – С. 161–166.

організація меморандумів до центральних органів влади крайових, віч та інших протестних акцій. Члени Товариства піддавали критиці тогочасні підручники з історії, які ображали національні почуття українців, аналізували програми навчальних предметів, обговорювали нові методи праці щодо викладання української мови, історії, географії як найважливіших предметів у системі національного виховання.

І все ж провідне становище в царині українського шкільництва в Галичині займало товариство “Рідна школа”. Воно об’єднувало 3 тис. українських громад, на території яких функціонувало 1 529 шкіл, видавало дитячу літературу й книжки науково-популярного змісту; фаховий журнал “Учитель”, дитячий журнал “Дзвіночок”; шкільні підручники, читанки, стінні календарі⁴².

Перший педагогічний часопис “Учитель” вийшов у червні 1889 р. у Львові. Його редактором став священник Іван Чапельський, декілька номерів редагував Олександр Барвінський, а з 1890 р. – гімназійний професор Теофіль Грушкевич⁴³. До складу редакційного комітету входили проф. Левко Сало, учителі Григорій Врецьона і Йосиф Танчаковський, письменник Павло Кирчів та інші.

Видавництво отримало 500 зл. р. допомоги від Галицького сейму. Воно звернулося до Крайової шкільної ради у Львові з проханням розсилати часопис у шкільні бібліотеки. Незабаром Крайова шкільна рада в Чернівцях також забажала отримати журнал “Учитель” для буковинсько-українських шкіл⁴⁴. Протягом 1893–1903 рр. видання редагував Володимир Шухевич. У цей час із журналом активно співпрацював професор Львівського університету Михайло Грушевський, який публікував на його сторінках “Виїмки з джерел до історії України-Руси”.

Загальні збори Товариства, що відбулися в березні 1895 р., висловили незадоволення роботою редакції. Йшлося про те, що вона рідко розглядала на сторінках часопису важливі проблеми вчительства, не брала участі в обговоренні шкільного законодавства, навчальних програм, підручників та посібників. Натомість журнал публікував матеріали, які не завжди мали відношення до педагогічної тематики. “Правда, що участь учителів у дописах слаба, – зазначали учасники зборів, – але годі за це винити учителів, бо якщо редагування органу мляве, то годі, щоб ним зацікавилися широкі кола вчительства”⁴⁵.

Попри вказані недоліки, Українське педагогічне товариство та журнал “Учитель” користувалися авторитетом серед української суспільності. “Як би воно не було, – зазначав Л. Ясінчук, – мусимо признати, що як у 80-х роках, так і до 1905 було Р. Т. П. одиноким речником у справах українського шкільництва, тої підставної, найважнішої ділянки у всіх культурних народів, а його орган “Учитель” був трибуною, з якої промовляли в той час найсвідоміші тих справ, зорганізовані одиниці. Вага “Учителя” й значіння в тому, що він причинився до збагачення української

⁴² Кубійович В. “Рідна школа” / В. Кубійович // Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Перевидання в Україні. – Львів, 1998. – Т. 7. – С. 2518.

⁴³ Див.: Цюра С. Педагогічні часописи Товариства / С. Цюра // Товариство “Рідна школа”: історія і сучасність: наук. альм. – Львів: Вид-во Львів. край. тов-ва “Рідна школа”, 2001. – Ч. 1 / [упоряд. і наук. ред.: Д. Герцюк, С. Ярема]. – С. 114.

⁴⁴ Див.: Ясінчук Л. 50 літ Рідній школі. – С. 86.

⁴⁵ Учитель. – 1895. – С. 108.

педагогічної літератури, якої в нас майже не було та звязав наше вчительство й загалом шкільний рух з таким же рухом на заході”⁴⁶.

З 1905 р. часопис розширив тематику матеріалів на актуальні освітньо-виховні теми, проблеми шкільного й домашнього виховання на всіх українських землях, містив наукові розвідки, хроніку з життя науково-виховних установ, огляди й рецензії актуальних наукових досліджень. Серед співробітників журналу – М. Грушевський, І. Франко, С. Ковалів, Г. Шерстюк, Л. Чепіга, С. Черкасенко, М. Гехтер та ін. У 1906 р. майже повністю змінився редакційний комітет. До нього увійшли Володимир Левицький, Степан Рудницький, Степан Гарусинський, Іван Копач, Петро Гриновський, Михайло Коцюба, Іван Стронський.

Комітет намагався надати часопису характеру науково-методичного видання, публікував статті про найновіші наукові здобутки, про проблеми навчально-виховної роботи в школі. Назвемо лише найактуальніші: “Про школи елементарні від найдавніших часів” Романа Заклинського; “Поняте і завдане літератури з поглядом на літературу українсько-руську” Остапа Макарушки (1904); “Найновіший напрям в науці виховання (студії над дітьми)” Василя Ратальського; “Моральна вартість просвітньої праці – практична сторона життя народу” Олекси Іванчука (1905); “Що таке людське думане” Івана Копача (1906); “До історії народнього шкільництва 1821–1838” Івана Созанського (1909); “Найблизші жерела творчости М. Шашкевича” Василя Щурата (1910); “Народні школи на Україні” М. Гехтера (1911); “Іван Франко як педагог” Івана Ющишина (1914)⁴⁷.

З 1907 р. “Учитель” редагував Іван Копач, з 1908 – Василь Щурат, з 1910 – Олександр Сушко; в 1911–1914 рр. – Іван Ющишин. У цей час журнал стояв на чолі громадсько-педагогічного руху. В 1911 р. Іван Крип’якевич писав: “Загально беручи “Учитель” стає чим раз більш інтересний і чим раз більше відповідає своїй цілі: статті не є такі бліді і далекі від життя школи, як бували деколи дальніше; під новою редакцією знати у журналі чим раз ясніший план, програму”⁴⁸.

Разом із журналом “Наша школа” (орган товариства “Учительська громада”) та “Учительське слово” (орган товариства “Взаємна поміч галицьких і буковинських учителів та учительок”) “Учитель” протягом 1813–1914 рр. організує підготовку всеукраїнських учительських з’їздів. Першого – т. зв. з’їзду українського народнього учительства за переважною участю вчителів початкових шкіл, що відбувся у Львові 25-26 липня 1914 р., та другого – загальноукраїнського з’їзду всього українського вчительства, що був запланований на осінь 1914 р.⁴⁹.

У 1926 р. товариство “Рідна школа” спробувало запустити нове видання під однойменною назвою “Рідна школа”, яке взявся редагувати Омелян Терлецький. Однак вийшло всього 6 чисел, після чого часопис припинив існування⁵⁰.

Товариство “Взаємна поміч українського вчительства” випускало “Учительське слово”, журнал “Шлях навчання і виховання” з додатком “Методика і шкільна практика”⁵¹.

⁴⁶ Ясінчук Л. 50 літ Рідній школі. – С. 92.

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Див.: Наша школа. – Львів, 1911. – Кн. 1. – С. 61.

⁴⁹ Цюра С. Педагогічний часопис товариства. – С. 119.

⁵⁰ Ясінчук Л. 50 літ Рідній школі. – С. 171.

⁵¹ Цюра С. Педагогічні часописи Товариства. – С. 124.

У 1890 р. Українське педагогічне товариство почало видавати дитячий часопис “Дзвінок”, що протримався аж до 1914 р. Спочатку його випускав за власний кошт Володимир Шухевич. Згодом до нього приєднався Кость Паньківський як адміністратор. З 1903 р. редакцію “Дзвінка” очолила Костянтина Малицька, з 1909 р. – Катря Гриневичева, а з 1914 р. – Іван Крип’якевич. З початком Першої світової війни часопис “Дзвінок”, як і часопис “Учитель”, перестав виходити. Після війни, у 1921 р. у Львові видавали часопис для дітей “Світ дитини”, через рік – ще один дитячий часопис “Наш приятель”. Згодом з’явилися часописи “Молоді каменярі”, “Вогні”, “Дзвіночок”, “Молодняк”. Звернемо особливу увагу на “Світ дитини”, призначений для 3–12-літніх дітей, у якому публікували вірші, байки, казки, оповідання, сценічні вистави, забави, ігри й загадки⁵².

У 1932 р., незважаючи на утиски, заборони й переслідування, відновив свою роботу фаховий журнал “Рідна школа”.

Визначною подією в історії українського шкільництва став Перший український педагогічний конгрес у Львові, що проходив у великій театральній залі Музичного товариства імені М. Лисенка 2 листопада 1935 р. У складі президії – відомі галицькі діячі: Іван Галушинський – голова товариства “Рідна школа”, Іван Брик – голова товариства “Просвіта”, Іван Раковський – голова Наукового товариства ім. Шевченка, Йосиф Сліпий – ректор Богословської академії, Роман Купчинський – голова Товариства письменників і журналістів, Володимир Січинський – професор Українського педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі.

Центральною ідеєю Конгресу стала вимога організації школи з українською мовою навчання, прийнятої “наскрізь національним духом не зі становиська боротьби і ворожнечі до сусідів, а зі становиська любови рідного краю”⁵³. На Конгресі йшлося про те, що народ вимушений шукати виходу з ситуації, що склалася, шукати необхідних засобів боротьби з ідейним та організаційним розпорошенням українського учительства, української молоді. Конгрес мав засвідчити незнищенність українського національного духу, прагнення нації до здобуття власної державності.

Багато уваги приділили учасники Конгресу тій ролі, яку повинно відіграти українознавство в навчально-виховному процесі. На підставі аналізу тогочасної зарубіжної педагогічної теорії й практики доповідь зробив В. Пачовський. У ній він наголосив, що українці “хребетним стрижнем” школи вважають українознавство, до складу якого входять мова, література, історія, географія, пластичне мистецтво й музика. Якщо у школі з українською мовою немає українознавства або воно занедбане, то така школа, за його словами, “виховує безхребетну інтелігенцію, яка у хвилі бурі й натиску готова до зміновіховства, як безхарактерна, здібна до ренегатства не тільки свого народу, а й держави”⁵⁴.

Доповідач застерігав учителів, щоб українська література, історія, географія ні в якому разі не були доповненням до літератури, історії, географії польської. Це насамперед стосувалося приватних шкіл, які утримувалися за кошти родичів. Саме такі школи повинні дати шкільній молоді такі моральні й духовні цінності,

⁵² Див.: *Ставничий С.* Українські часописи для дітей і молоді в Галичині в 1931 р. / С. Ставничий // Рідна школа. – 1932. – 15 березня. – С. 54–55.

⁵³ Перший український педагогічний конгрес. 1935. – Львів: Накладом товариства “Рідна школа”, 1938. – С. XV.

⁵⁴ *Пачовський В.* Українознавство у вихованні молоді. – С. 90.

як національна самоповага, особиста гідність, гордість належати до української нації, яка є рівноцінною культурою з іншими державними народами. Доповідач рекомендував укладати читанки, наповнюючи їх картинками з літописів, билин київського і галицько-волинського періодів, історичних дум, з історії українського мистецтва та української філософії.

Українцям як представникам недержавної нації, крім творів світової літератури, доповідач рекомендував вивчати твори державотворчого змісту, зокрема такі, як: “Краса чи сила рішає в житті?” Володимира Винниченка; “В катакомбах” Лесі Українки; “Над Чорним морем” Володимира Левицького; “Люборацькі” Анастолія Свидницького; “Іван Вишенський” Івана Франка; “Фата Моргана” Михайла Коцюбинського; “Земля і сини” та “Марія” Василя Стефаника; “Земля” Ольги Кобилянської; “Волинь” Уласа Самчука; “Молода муза” Миколи Вороного та ін. В. Пачовський вважав, що “українці видали в мистецтві – трійцю геніїв слова, як поляки. Проти Міцкевича, Словацького і Красінського – можемо вивести автора “Слова о полку Ігоревім”, Миколу Гоголя і Тараса Шевченка. Коли автор “Слова” являється генієм державної думки України, Микола Гоголь глузує з Росії московською мовою, щоб її розсадити (хоч несвідомо), то Шевченко чудує модерну Україну: “Ти смієшся, а я плачу” – каже геніяльний Тарас до Гоголя. І це для молоді найкраща інтерпретація, далека від поглядів Липи, творених в чорнілі одностороннього націоналізму. Але молоді треба дати ряд аргументів, що і Шевченко і Гоголь є дійсними геніями. Як був генієм автор “Слова””⁵⁵.

Освітні діячі того часу дуже добре розуміли, що національна школа, національне виховання виростають із традицій. А традиції коріняться в культурі, характері, звичках народу. Українська школа не могла вирости з австрійської, російської чи польської традицій. А тому, як зазначав Л. Ясінчук, “Наш нарід мусів відшукати зі своєї минувшини, видобути з припорошеного віками забуття свою загублену шкільну традицію. Коли б її не мав – мусів би був її створити. Треба було вивчити нашу шкільну історію, хоча яка скромна вона й була би; треба перетопити минувшину з теперішністю в одну природно-історичну гармонійну цілість і на тій основі будувати ідеал рідної школи, витворювати свої питомі, рідні дисципліни шкільного виховання й навчання. Не можна вести складної роботи, коли нема перед очима великої ідеї. А великі ідеї виростають тільки з традиції”⁵⁶.

Петро Біланюк серед найважливіших завдань виховання шкільної молоді виділяв такі: формування добрих звичок, характеру, залучення дітей до громадського життя і спільної праці, плекання народної свідомості й культури⁵⁷. Найголовнішою метою виховання, на його думку, є характер, важливим чинником формування якого є праця. “Без праці нема характерів, так як без світла нема життя”, а “нарід, що його звичкою стала праця, вибивається скоро на чолове місце поміж народами”⁵⁸.

Професор Яким Ярема вважав необхідним у процесі виховання шкільної молоді враховувати основні риси українського характеру. До позитивних він зараховував соціальний гуманізм, чутливість, працьовитість, свободолюбність і

⁵⁵ Там само. – С. 93.

⁵⁶ Ясінчук Л. 50 літ Рідної школи. – С. 246.

⁵⁷ Біланюк П. Потреби і основні завдання виховання / П. Біланюк // Рідна школа. – 1936. – Ч. 1. – С. 25.

⁵⁸ Його ж. Праця єдина з недолі нас вирве // Рідна школа. – 1936. – Ч. 10. – С. 153.

миролюбність, добродушність. До негативних – перевагу власного “я”, власних інтересів над громадськими, легку запальність, інтроверсійність. Важливий висновок полягав у тому, що “психічна природа людини не є чимось абсолютно незмінливим. Завдяки своїй пластичності вона може під впливом свідомих зусиль відповідно до життєвих потреб удосконалюватися”⁵⁹.

Для того, щоб згуртувати молодь на засадах патріотизму, треба організовувати національні імпрези, концерти, свята, водити її до театру, влаштовувати екскурсії тощо. Навчання рідною мовою, своєрідне шкільне приладдя, ікони, картини, красвиди, портрети і погруддя славних українців у шкільних класах і коридорах, українська шкільна бібліотека, написи з відповідними гаслами, народні співи, ручні роботи на теми народних мотивів, участь у народних святах – ось усе те, чого, на думку В. Пачовського, ніяка чужа школа українській дитині дати не могла.

Як приклад яскравих засобів виховання у дітей любові до рідної школи, рідного краю і людей, що в ньому живуть, наводимо вірш Дмитра Макогона “Поклін Рідній школі”:

Поклін Рідній школі

Коли я мала років шість,
Взяв батько мене за руку
І торжественно, мов у храм,
Повів до школи на науку.
Мене чомусь окутав страх,
Дорогою ціла тремтіла,
До батенька тулилась я –
І так до нього шепотіла:
– Мій батеньку, скажи мені,
Чи так у тій незнаній школі
Не будуть кривдити мене?
Та ж там чужих дітей доволі.
А батько мій сказав на це:
– Спокійна будь, моя дитино!
У Рідній школі всі свої,
А діти всі – одна родина.
Бо Рідна школа не чужа,
Вона – це наша спільна Мати,
Що вчить любити рідний край,
Для нього жити й працювати.
Від вписів тих, якраз тепер
Чотири роки проминуло,
А я батьківських щирих слів
І до сьогодні не забула.
І правду батенько казав!
У Рідній школі діти –
Одна рідня, одна сім’я, –

⁵⁹ Ярема Я. Українська духовність в її культурно-історичних виявах / Я. Ярема // Перший український педагогічний конгрес. 1935 р. – Львів: Рідна школа, 1938. – С. 33–36.

Мов різнобарвні квіти.
 О, Рідна школо, честь Тобі,
 За піклування, за науки,
 Бо Ти навчила нарід мій
 Любити щиро, без принуки.
 Жий, Рідна школо, много літ,
 Рости, всенародна святине!
 А за добро прийми поклін
 Від української дитини⁶⁰.

Значну увагу приділяла “Рідна школа” фізичному вихованню учнів. У статті “Націон[альний] момент у фізичному вихованні” Тарас Франко так визначив завдання фізкультури і спорту: “Руханка має за завдання змінити вдачу нації з лагідної на боеву. Треба передусім плекати ті галузі фізичного виховання, що виробляють силу, відвагу і завзяття, що мають у собі первні боротьби. Але для таких форсованих вправ треба іншої поживи. Нарід при помочи кооперації мусить дійти до добробуту, мусить змінити нерентовну збіжєву господарку на годівельну, мусить відживлятися більше м’ясом. З бульб’яним і капустяним, а на чорноземі пшеничним народом, небагато можна зробити. Він як та стирта соломи: стебел багато, купа велика, а вартість мала. А тут треба стали! Добре відживлювана молодь сама радо буде горнутися до змагань і тоді руханка сповнить свою велику національну місію”⁶¹.

Важливу роль у спільній боротьбі УПТ за українську школу відіграло греко-католицьке духовенство. Воно мало безпосередній вплив на виховання української молоді через викладання в початковій школі основ християнського вчення. Перед священиками ставилося завдання прищеплювати молоді не лише релігійні, а й патріотичні почуття: від священика також очікували турботи про освіту дітей парафіян, активної роботи в освітніх товариствах. Цей обов’язок вони трактували не лише як патріотичний, а й як душпастирський. Нерідко діяли як виразники інтересів конкретної політичної сили – народовської чи русофільської. Священики збирали інформацію про стан навчання дітей у початкових школах, допомагали сільським громадам готувати матеріали, в яких останні вимагали навчання учнів рідною українською мовою. Такі дії не могли подобатися польській владі. Міністерство віросповідань і освіти застерігало Станіславське воєводство від подібних фактів, які були зафіксовані в Тернопільському воєводстві. 10 лютого 1926 р. з аналогічною вимогою до шкільних рад звернулася кураторія Львівського шкільного округу.

7 січня 1926 р. рогатинський староста доповів станіславському воєводі, що, незважаючи на розпорядження повітової шкільної ради від 4 березня 1925 р. про заборону керівникам шкіл давати інформацію щодо шкільної статистики, греко-католицькі священики вимагають даних про фреквенцію дітей. Такий випадок був у селі Журові, де вчителька-полька відмовилася виконати прохання священика⁶².

⁶⁰ Макогон Д. Поклін Рідній школі / Д. Макогон // Рідна школа. – 1932. – 1 червня. – С. 166.

⁶¹ Франко Т. Націон[альний] момент у фізичному вихованні / Т. Франко // Рідна школа. – 1932. – 15 червня. – С. 185.

⁶² Див.: Ступарик Б. Боротьба за українську мову на Рогатинщині у 1925–1926 рр. / Б. Ступарик // Рогатинська земля: історія та сучасність. Матеріали другої наукової конференції (Рогатин, 26–27 березня 1999 р.). – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – С. 131.

У липні 1926 р. комендант поліції Станіславського воєводства повідомив старост повітів про те, що йому стало відомо про шкільну анкету, яку готує Українське педагогічне товариство за посередництва греко-католицького духовенства.

Ось як виглядав зміст цієї анкети:

“Всечеснійший отче!

Головна управа УПТ має передати на днях Українській парламентській репрезентації матеріали в справі українського шкільництва. З огляду на велику вагу справи прохаємо подати нам до відома негайно всякі дані про стан українського шкільництва у Вашій громаді, а саме:

1) Кількокласова і з якою мовою викладовою (українська, польська, утраквістична) є у Вас школа?

2) Яка школа (щодо викладової мови) була у Вас до війни?

3) Яка школа (щодо викладової мови) повинна бути в дійсності і на якій основі?

4) Кілько дітей зобов’язаних, записаних і учащуючих до школи по народності і віросповіданню?

5) Як випав шкільний плебісцит в громаді, та чи пороблено які заходи проти несправедливого вирішення щодо викладової мови?

6) Поіменний список учительських осіб Вашої школи із зазначенням їхньої народності і віросповідання.

7) Подати потрібно факти всяких надуживань і самовільних заряджень на масі українського шкільництва, чи дотично українського учительства, української дітвори, родичів та інші матеріали.

8) Поіменний виказ українських сил, які шкільна влада зредукувала чи передчасно звільнила зі служби, перенесла з української території на польську зглядно з української школи до польської, або відмовляє в уділенню посади.

Крім цього, прохаємо подати нам, які є домагання Вашої громади в напрямі позитивним (напр., якої Вам школи треба, де і т.п.)⁶³.

18 серпня 1926 р. рогатинський староста поспішив повідомити воєводство, що на території повіту не зафіксовано участі греко-католицького духовенства в організації шкільної анкети. Проте вже 23 вересня того ж року він надіслав воєводству іншу інформацію. Виявилося, що 28 серпня 1926 р. товариство “Рідної школи” в Рогатині подало всім парохам греко-католицького обряду звернення “Домагаймося української школи”. У зверненні Товариство закликала парафії висловлювати протести міністерству віросповідань і освіти щодо запровадження польської мови навчання в початкових школах Галичини. “У понеділок дня 2 серпня 1926 р. представники Української парламентської репрезентації відбули конференцію з міністром освіти проф. Суйковським, – зазначалося у відозві. – На заміт нашої Репрезентації про незгідний з дійсним станом і кривдячий нас вислід шкільного плебісциту і про те, що навіть всупереч обов’язуючим законам шкільна влада по всіх усядах позаводиła польські школи, міністр освіти дав таку відповідь: “Нехай українське населення (батьки дітей) вносять до мене прохання із зазначенням, що вони українці, що їх дітей є стільки-то і, що вони прохають п. міністра, щоб і школа для тих дітей була ведена матірною українською мовою”. Такі прохання обіцяв

⁶³ Там само. – С. 132.

міністр прихильно розглядати і видати відповідні розпорядження, щоб українські діти мали українські школи”⁶⁴.

Звернення підписали о. Степан Городецький (парох Вербилівців, Бабухова і Залужжя), о. Теодор Кудрик із Рогатина, о. Денис Теліщук із Потока та викладач Рогатинської гімназії Василь Ратич.

Реакція на звернення була миттєвою. Вже 2 жовтня 1926 р. комендант воєводської державної поліції доповідав начальнику державної безпеки про те, що з протестами проти державної політики щодо мови викладання в місцевих школах виступили такі гміни Рогатинщини, як: Хохонів, Бабухів, Дем’янів, Добринів, Фрага, Потік, Підгороддя, Підмихайлівці, Свистільники, Виспа і Залип’є.

У листі кураторії Львівського шкільного округу до Львівського воєводи від 4 жовтня 1926 р. відзначалося, що з кінця серпня до середини вересня до кураторії надійшли петиції з більш ніж 250 гмін з вимогою “відрубної школи”. З 15 вересня петиції поступали масово.

Комендант воєводської державної поліції висловив думку, що внесення відповідних протестів зумовлені агітацією священників і Українського педагогічного товариства в Рогатині і що нібито “загал української людності зовсім не намірений бойкотувати в школах польську мову.”⁶⁵

Станом на 1 грудня 1926 р. у Львівському шкільному окрузі налічувалося 2296 польських шкіл, 919 – українських і 1564 – двомовних. На цей час надійшло понад тисячу протестів проти виданих мовних розпоряджень кураторії⁶⁶.

Масові протести проти шовіністичної політики польської влади щодо мови викладання в початкових школах викликали у неї занепокоєння. Так, на думку керівника Львівської шкільної кураторії, “щорічна робота з організації шкільного плебіситу приведе до негативних наслідків в справі навчання і виховання дітей, в організації роботи школи, шкодитиме відносинам між вчителями різної національності, затруднить роботу кураторії, погіршить роботу інспекторів. Постійне перебування в атмосфері мовної боротьби буде мати негативний вплив на учнів, не сприятиме громадянському вихованню”⁶⁷.

В організації підтримки української світської освіти в Галичині важливу роль відіграло товариство катехитів, очолюване о. Є. Громницьким. Після підписання Польською державою 1925 р. конкордату з Ватиканом Греко-католицька церква здобула кращі можливості впливати на молодь, бо за статтею 13-тою документа наука релігії ставала обов’язковою у всіх школах, крім вищих. Митрополит Андрей Шептицький вважав, що катехитична робота священника в школі сприятиме вихованню молодого покоління в дусі “совісної і глибокої праці”, зможе забезпечити зведення до мінімуму небезпеки переходу молоді у латинський обряд.

Греко-католицька церква надавала фінансову підтримку Українському педагогічному товариству “Рідна школа”, яке охопило своєю діяльністю низку початкових шкіл приватного, громадського й церковного характеру. В повітах Галицької ми-

⁶⁴ Там само. – С. 135.

⁶⁵ Там само. – С. 135–136.

⁶⁶ Там само. – С. 136.

⁶⁷ Там само.

трополії на Різдво і Пасху проводили добровільні збори пожертвувань на розвиток світської освіти.

Добровільна діяльність Греко-католицької церкви виявилася також у наданні стипендій малозабезпеченим талановитим дітям для здобуття освіти в державних та приватних навчальних закладах. Церква підтримувала розвиток фахової освіти в Галичині. Священники ініціювали заснування навчальних закладів ремісничого типу. Добровільною діяльністю займалися Крайовий комітет допомоги українському студентству імені П. Цимбалістого у Львові, Марійські дружини. Для опіки над студентами вузів 1931 р. у Львові при товаристві “Обнова” був створений Український католицький академічний сеньйорат, який очолив о. Юліан Дзерович. Товариство перебувало під постійною опікою греко-католицького кліру Галицької митрополії.

Опікуючись навчальними закладами, молодіжними спортивними організаціями, представники церкви виховували громадян, вірних своїй етнічній належності, оберігали молодь від впливу урядової концепції однонаціональної унітарної Польської держави.

Освітню діяльність у Галичині провадив Український горожанський комітет, важливе місце в структурі якого зайняла освітня “шкільна секція”, що розмістилася на пл. Ринок, 10. Її очолював Михайло Галушинський. В умовах польської окупації питання української освіти та шкільництва, якими опікувалася “шкільна секція” УГК, набувало особливої гостроти. Поляки намагалися організувати освітню справу так, щоби вона стала в їхніх руках знаряддям колонізації та колонізації західно-українських земель.⁶⁸ “Голоси у Львові і на провінції про стан шкіл, шкільництва, доводять до розпуки... Покликаний Українським Горожанським Комітетом гурт людей прийняв на себе завдання подумати над способом порятунку. Зв’язав себе передусім, як одну секцію УГК і назвав “шкільною секцією”, – згадував її керівник⁶⁹. Основними завданнями цієї секції були: заснування українських приватних шкіл, організація гімназій та вчительських інститутів, допомога шкільній молоді, матеріальна й моральна підтримка вчителів та освітніх товариств. Допомогу сиротам та шкільній молоді надавали у формі шкільних виплат, закупівлі шкільних підручників, а також одягом, взуттям, білизною.

У питаннях допомоги сиротам та молоді “Шкільна секція” УГК тісно взаємодіяла з “Українським Крайовим товариством охорони дітей та опіки над молоддю”, статут якого розроблявся за європейськими взірцями та охоплював усі питання, що торкалися опіки, виховання і навчання дітей та молоді, охорони материнства⁷⁰.

Митрополит виділив для “Українського Крайового товариства охорони дітей та опіки над молоддю” п’ять гектарів землі у селі Тобор під будівництво дитячого притулку.⁷¹ З товариством співдіяли такі благодійні організації, що були під патронатом А. Шептицького: “Український єпархіальний комітет опіки над воєнними сиротами”, товариство “Захист ім. митрополита А. Шептицького для сиріт у Львові” та ін. Між “Українським Крайовим товариством охорони дітей та опіки

⁶⁸ Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів (далі – ЛНБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів). – Ф. 9. Окремі надходження. – Спр. 1464. – Арк. 1.

⁶⁹ *Галушинський М.* Фонд “Рідна школа” (коротка його історія і діяльність) / М. Галушинський // В сорокові роковини У.П.Т. 1881–1921. – Львів: Накладом УПТ, 1921. – С. 10–16.

⁷⁰ ЦДІАЛ України. – Ф. 321. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 105.

⁷¹ Там само. – Арк. 128.

над молоддю” і товариством “Захист ім. митрополита А. Шептицького для сиріт у Львові” передбачалася співпраця у напрямках розвитку ідей охорони дітей та суспільної опіки над молоддю, утримання захистів, бурс, захоронок і фахових шкіл, внесення петицій до органів державної влади, участі в конференціях, конгресах, присвячених справі опіки над дітьми та молоддю.⁷²

Якщо порівнювати довоєнний стан українського початкового шкільництва з початком 20-х років, вимальовується така картина: до війни у Східній Галичині налічувалося 2 612 українських шкіл, у 1920–1921 рр. – тільки 1 930. Водночас польських шкіл до війни було 1 537, а в 1920–1921 рр. стало вже 1 872... На 9 856 класів припадало 7 211 польських і тільки 2 645 українських.⁷³

Польська окупація утруднювала функціонування не тільки початкових, а й українських середніх навчальних закладів. Наприклад, гімназія в Рогатині під час воєнних дій 1918–1919 рр. була розграбована польськими військами. В її будинку розміщувався каральний відділ польської жандармерії.⁷⁴ Частково навчальний процес у гімназії вдалося відновити після дозволу-рескрипту польської влади за № 4479 від 22 травня 1919 р.⁷⁵ 24 вересня 1930 р., у розпал так званої “пацифікації”, поляки знову закрили гімназію⁷⁶. В польській освітній політиці щодо українського населення щораз виразніше запроваджувалася ідея денаціоналізації українців за допомогою школи.

1 листопада 1932 р. часопис “Рідна школа” повідомив громадськість про те, що польські вчителі змушували українських дітей виголошувати польські молитви, посилаючись на рішення з’їзду польських єпископів у 1919 р. Проти цього рішуче виступила Греко-католицька церква, мотивуючи це тим, що вимоги польських учителів не відповідали канонам української церкви. Львівська шкільна кураторія заявила, що остаточне рішення з цього питання винесе міністерство віросповідання й освіти. А до того часу все залишається, як було раніше: до початку навчання діти виголошують молитву “Отче наш”, а після навчання – “Богородице Діво”⁷⁷.

Отже, товариство “Рідна школа” стало чимось більшим, ніж громадською організацією. Напружена й послідовна праця за ідеали нації дала йому можливість досягти фінансової стабільності, спорудити шкільні будинки в Чорткові, Яворові, Ходорові, провести Перший український педагогічний конгрес (1935), Першу українську виставку (1938), підготувати плебісцитну акцію 1932–1933 рр. та протишкільну акцію ОУН 1933–1934 рр. Результатом цієї діяльності стало збереження від загибелі української школи, зміцнення національної свідомості українців та посилення прагнення до державної незалежності.

⁷² ЦДАЛ України. – Ф. 572. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 5.

⁷³ ЛНБ ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф. 9. – Спр. 1464. – Арк. 2.

⁷⁴ ЦДАЛ України. – Ф. 462. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 9.

⁷⁵ Державний архів Івано-Франківської області. – Ф. 543. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1.

⁷⁶ Там само. – Арк. 31.

⁷⁷ *Поліщук* [...] Польські молитви для українських дітей в Галичині / *Поліщук* // *Рідна школа*. – 1932. – 1 листопада. – С. 297.

Stepan Helei. The Ukrainian Pedagogical Association ‘Ridna Shkola’ as a national symbol of Ukrainian education in Galicia in 1881–1939

The article offers an overview of pedagogical activity of the Ukrainian ‘Ridna Shkola’ Association in 1881–1939 in Galicia. It proves that intense and consistent work for the ideals of the nation helped the Association to achieve financial stability, to build schools in Chortkiv, Yavoriv, Khodoriv, to conduct the First Ukrainian Pedagogical Congress in 1935 and the First Ukrainian Exhibition in 1938, to prepare an action on so called ‘school plebiscite’ in 1932-1933 and an anti-school action by the OUN in 1933–1934. As a result of these activities Ukrainian school was strengthened, while Ukrainian national identity and strive for a national statehood were enhanced.

Key words: Galicia, Ukrainian Pedagogical Association ‘Ridna Shkola’, Ukrainian schools, Ukrainian culture.